

Навчання батьків — це перша цеглина у фундаменті взаємодії педагогів і батьків. Якщо школа належним чином його організує, навчить батьків осмислювати дитинство з різних позицій, то якість виховання дітей значно підвищиться, зростуть реальні шанси активної участі батьків у життєдіяльності школи

НАВЧАННЯ БАТЬКІВ У ШКОЛІ: ЯКИМ ЙОМУ БУТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ?

*ВАЛЕНТИНА
КИРИЧЕНКО,*

*завідувачка
лабораторії
превентивного
виховання*

*Інституту проблем
виховання НАПНУ,
канд. пед. наук*

*Галина
КОВГАНІЧ,*

*методист Центру
позашкільної роботи
Святошинського
району м. Києва*

Визначаючи школу провідною ланкою виховання дітей та учнівської молоді, варто зазначити, що без партнерства із сім'єю ефективність виховання буде низькою. Саме в родині створюються умови для розвитку і соціалізації дитини, опанування нею духовно-моральних цінностей.

Сучасна сім'я, пристосовуючись до економічних, соціальних і культурних змін у країні, повною мірою не реалізовує свої головні функції, насамперед, педагогічну, виховну. Зростання психологічного напруження, збільшення кількості стресових ситуацій деструктивно впливають на зміст і характер спілкування батьків і дітей.

Результати опитування батьків, проведеного лабораторією превентивного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, свідчать, що:

- психолого-педагогічні знання батьків не відповідають вимогам сьогодення, що призводить до помилок у сімейному вихованні;
- у сім'ях немає продуманої стратегії виховання дітей;
- батьки не враховують вікові та індивідуальні особливості дітей під час спілкування з ними, що тягне за собою проблеми встановлення контактів із дитиною;

- у багатьох родинах основний педагогічний арсенал нинішніх батьків складається лише із власного дитячого досвіду;
- далеко не завжди у сім'ях пошановуються права дитини.

Допущені прорахунки в процесі виховання та розвитку дитини можуть виявитися невиправними і проявитися пізніше в її соціальній поведінці, проблемах інтеграції у суспільне життя, різноманітних психологічних і особистісних відхиленнях.

Оскільки батьки намагаються діяти відповідно до власних уявлень про виховання й розвиток особистості, то завдання полягає у тому, щоб ці уявлення не стали гальмом на шляху пошуку розуміння дітей, які зростають у такому мінливому світі. Завпаки, їх слід постійно розвивати й поглиблювати у правильному напрямі, тобто забезпечувати їх ґрунтування на знанні основ психології вікових та індивідуальних особливостей дитини, закономірностей її розвитку й сприянні гармонійному наповненню внутрішнього світу дитини.

Усе зазначене вище актуалізує процес пошуку відповіді на запитання: які теоретичні основи й практичні шляхи розвитку педагогічної компетентності батьків? Як організувати навчання батьків із різноманітних аспектів виховання й розвитку дитини, формування у батьків навичок продуктивної взаємодії з дітьми?

Отже, на часі переосмислення й осучаснення впроваджуваних у навчальних закладах програм навчання батьків з питань виховання дітей у сучасних сім'ях, врахування усіх обставин і складностей суперечливого сьогодення. Основна увага повинна спрямовуватися на виховання дитини як суб'єкта власного життя, спроможного робити усвідомлений вибір.

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ БАТЬКІВ

Організація навчання батьків має базуватися на певних принципах. Окреслимо найбільш важливі з них.

Принцип природо- і культуровідповідності вимагає врахування у навчанні батьків анатомічних, фізіологічних, психологічних і вікових особливостей кожного вікового періоду дитинства.

Якими б прекрасними не були наші навчальні заклади, найголовнішими майстрами, які формують розум і думки дітей є мати й батько. Тому нам, учителям, необхідно турбуватися про підвищення педагогічної культури батьків, роз'яснювати їм смисл виховання й працювати з ними в одному напрямі.

В. Сухомлинський

Принцип суб'єкт-суб'єктного, полілогічного спілкування передбачає сприйняття батьків як суб'єктів зі своїми інтересами, потребами, позицією; що батьки виступають рівноправними партнерами у навчально-виховному процесі.

Зрідка знайдеш дорослих, які свідомо шкодять своїм дітям, водночас доволі часто саме такого результату вони досягають, будучи переконані в тому, що хочуть і роблять дітям добро, свідомо не дослухаючись до голосу науки.

Р. Бернс

Принцип орієнтації на досвід батьків — навчання має допомогти батькам здобути суб'єктивно осмислений досвід щодо виховання дітей, який сприятиме підвищенню рівня готовності батьків до здійснення виховної функції.

Принцип наступності, що означає розгортання навчальних програм для батьків із використанням попередньо трансльованих знань

і набутого досвіду. Врахування цього принципу забезпечує безперервність виховного процесу у ланці «школа — сім'я», опанування батьками конкретних вмій й навичок з метою поліпшення сімейного виховання дітей.

Принцип достовірності інформації — навчальна інформація для батьків має спиратися на науково обґрунтовані (медичні, психологічні, педагогічні, фізіологічні, соціологічні тощо) факти.

Принцип практичної орієнтованості інформації — інформація, що надається батькам має бути доступною і придатною для практичного використання у реальних сімейних обставинах.

Принцип свободи вибору батьками форм і способів навчання.

Вказані принципи складають певну систему. Кожен із них як її важливий складник взаємопов'язаний з іншими, а саме їх поєднання постає запорукою ефективності навчання батьків.

СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ БАТЬКІВ

Для створення ефективної системи навчання батьків варто позбутися застарілих поглядів і штампів у його організації. *Доцільно урізноманітнювати як організаційні форми, так і методи навчання батьків.* Зокрема, досить ефективними з них є такі, як дискусії, рольові ігри, тренінги, сімейні вечори, батьківські клуби, вечори творчих родин. Збагачення форм і методів навчання викликатиме у батьків інтерес, позитивно впливатиме на якість і ефективність педагогічної освіти.

Зміст і пропонувані форми роботи мають сприяти виробленню критичного ставлення до особистої педагогічної діяльності в сім'ї,

вдосконаленню вміння аналізувати конкретні педагогічні ситуації і знаходити правильні рішення, а також дати змогу батькам сформулювати свою позицію як вихователів і окреслити стратегію виховання дитини.

У процесі навчання батьків варто частіше *спиратися на їхній власний позитивний досвід*, використовувати активні та інтерактивні форми навчальної взаємодії, здійснювати педагогічний аналіз окремих випадків і ситуацій виховання дитини в сім'ї, її поведінки і діяльності.

Проблемне поле педагогічного навчання батьків може містити такі блоки:

1. Зміни у суспільстві та виховання дітей у сім'ї.
2. Психологічні, фізіологічні й педагогічні основи виховання дітей у сім'ї.
3. Батьки і діти: мистецтво спілкування і взаємодії.
4. Здоров'я дітей, корекція відхилень, популяризація здорового способу життя, формування стресостійкої особистості.
5. Духовно-моральний розвиток і виховання дітей у сім'ї.
6. Відповідальне компетентісне батьківство як умова ефективного розвитку дитини.
7. Психолого-педагогічний супровід дитини, яка опинилася у складній життєвій ситуації.

Така система сприятиме виробленню у батьків сучасних поглядів на виховання дитини як складний і динамічний процес взаємодії дорослого і дитини, опанування конкретних методів і прийомів педагогічного спілкування, доброзичливого ставлення до дітей, серйозного і сумлінного виконання своїх обов'язків.

Обмін досвідом виховання дітей у сім'ї найкраще сприяє критичному самоаналізу педагогічних дій батьків. При цьому завжди треба пам'ятати про тактовність під

час спілкування з батьками, збуджувати їхній природний потяг до самовдосконалення, розвивати й заохочувати позитивні прагнення щодо кращого виховання своїх дітей.

Аналіз шкільної практики засвідчує використання під час навчання батьків таких форм як батьківські клуби, дискусії, круглі столи, тренінги, практикуми, конференції, класні й загальношкільні батьківські збори тощо. Ми спробуємо висвітлити найбільш дієві, на нашу думку, форми і методи навчання батьків, об'єднавши

Батьки є вихователями своїх дітей і засівають перші зерна майбутніх успіхів чи негараздів виховання. Зрозуміло без пояснень, як важливо для них у цьому випадку набути педагогічних знань.

К. Ушинський

їх у два великих блоки з умовними назвами «Форми навчання батьків, перевірені часом» і «Форми навчання батьків, зумовлені змінами».

ФОРМИ НАВЧАННЯ БАТЬКІВ, ПЕРЕВІРЕНІ ЧАСОМ

Форми навчання, перевірені часом — це форми роботи, які витримали випробування часом, тривало й продуктивно застосовуються, але вимагають переосмислення їх сутності відповідно до вимог сьогодення.

Робота з колективом батьків має великі педагогічні можливості, зокрема: одночасне донесення педагогічної інформації широкому загалу, взаємообмін досвідом, створення в необхідних випадках громадської думки, залучення батьків до участі у житті класу. Така робота ведеться у двох напрямках: підвищення педагогічної культури батьків і у зв'язку з цим вдосконалення виконання ними обов'язків вихователів своїх дітей та об'єднання батьків у згуртований колектив, діяльність якого спрямована на підвищення рівня навчально-виховної роботи з усіма учнями класу.

Класні та загальношкільні батьківські збори

Головне завдання цієї роботи — активізувати виховний потенціал сім'ї, надати їй цілеспрямованого і суспільно значущого характеру. Провідна форма роботи з колективом батьків — *класні батьківські збори*. Це громадський орган, який своїми рішеннями визначає завдання, зміст і напрями роботи батьківського колективу класу у навчальному закладі, а також виховання дітей у сім'ї. На класних зборах батьків систематично знайомлять із метою й завданнями, змістом і формами виховання учнів у навчальному закладі, обирають батьківський комітет — актив, який міг би організовувати дієву допомогу школі; підбивають підсумки роботи з учнями за певний час, вирішують організаційні й господарські питання. Ефективність навчання батьків на класних зборах значною мірою залежить від вибору для обговорення актуальних педагогічних проблем.

Алгоритм підготовки класних батьківських зборів включає:

1. Вибір теми зборів.
2. Визначення мети батьківських зборів.
3. Вивчення класним керівником та іншими організаторами зборів науково-методичної літератури з проблеми.

4. Проведення мікродосліджень серед дітей та батьків.
5. Визначення форми, етапів батьківських зборів, засобів і прийомів спільної роботи його учасників.
6. Запрошення батьків та інших учасників зборів.
7. Розроблення рекомендацій, пам'яток для батьків.
8. Оформлення та оснащення місця проведення батьківських зборів.

Орієнтовний порядок проведення батьківських зборів:

1. Повідомлення класного керівника /члена батьківського комітету про виконання рішення попередніх зборів.
2. Лекція /бесіда класного керівника на психолого-педагогічну тему.
3. Повідомлення батьків про досвід родинного виховання з питання, що обговорюється.
4. Узагальнення, обмін думками з питання, яке розглядається;
5. Повідомлення класного керівника про стан навчально-виховної роботи у класі.
6. Обговорення і вирішення поточних питань, що стосуються життєдіяльності класу.
7. Прийняття рішення зборів.
8. Інформація про проведення наступних зборів, оголошення їх теми і плану проведення.

Ефективною формою в навчанні батьків є також *загальношкільні збори*, які готуються за схожим алгоритмом, але відрізняються чисельністю, ширшим спектром питань та врахуванням інтересів різних вікових груп учнів.

Лекторій, клуб, семінар

Батьківський лекторій сприяє підвищенню педагогічної культури батьків, їхньої психолого-педагогічної компетентності у сімейному вихованні під час вироблення єдиних підходів сім'ї та школи до виховання дітей.

Програма *батьківського клубу* розробляється класним керівником спільно з головою батьківського комітету класу, практичним психологом, соціальним педагогом з урахуванням контингенту учнів класу та їхніх батьків. Форми організації різноманітні: лекції, семінари, практикуми, конференції для батьків.

Лекція — це форма психолого-педагогічної просвіти, що розкриває сутність тієї чи тієї проблеми виховання. Одна з необхідних умов лекції — спирання на досвід родинного виховання. Метод спілкування під час лекції — невимушена розмова, діалог зацікавлених

однодумців. Тематика лекцій має бути різноманітною, цікавою й актуальною для батьків, наприклад: «Вікові особливості підлітків», «Що таке самовиховання?», «Індивідуальний підхід та врахування вікових особливостей підлітків у сімейному вихованні», «Вплив молодіжної субкультури на формування мотивів поведінки підлітків», «Статеве виховання дітей в сім'ї» тощо.

Семинар — активна форма педагогічної просвіти батьків. Передбачає попередню самостійну роботу батьків і вчителів (вивчення літератури, досвіду, підготовка виступів, доповідей, тез, запитань). Питання визначаються заздалегідь; після виступів здійснюється обмін думками.

Темами семінарів із батьками можуть бути:

- Підліткова праця: правознавчий аспект;
- Родинне виховання: традиції і сучасність;
- Протидія домашньому насильству і конфліктам;
- Взаємодія сім'ї та навчального закладу;
- Підліток і соціум: проблеми самореалізації.

Педагогічні практикуми

Це форма вироблення у батьків педагогічних умінь щодо виховання дітей, ефективного вирішення будь-яких педагогічних ситуацій, своєрідне тренування педагогічного мислення батьків-вихователів. Під час педагогічного практикуму вчитель пропонує знайти вихід із певної конфліктної ситуації, що може скластися у взаєминах батьків і дітей, батьків і школи тощо, пояснити свою позицію в тій чи тій непередбачуваній ситуації, яка реально виникла.

Для практикуму доцільно запропонувати аналіз реальних ситуацій, коли порушувалися права дитини, виникали конфлікти в сім'ї чи класі, у групі однолітків, діти відчували жорстоке поводження (мобінг).

Перед роботою над ситуацією доцільно поставити такі запитання:

1. Що було приводом до конфлікту, застосування жорстокого поводження? Причиною?
2. Як можна захистити дитину?
3. Що дитина може зробити сама?
4. Чого не врахували діти і батьки?
5. Що можна було б зробити, щоб не потрапити у конфліктну ситуацію, під хвилю насильства?
6. Чи є винні в цих історіях? Хто? Чому?

Сутність практикумів полягає в тому, що після прослуховування інформаційного повідомлення, міні-лекції чи бесіди на певну тему, з метою закріплення отриманої інформації, поглиблення її зв'язку з практикою сімейного виховання, батьки отримують завдання-рекомендацію з педагогічної самоосвіти, доручення, спрямоване на поліпшення виховання дітей у сім'ї, на допомогу класу чи навчальному закладу. Педагогічні практикуми, таким чином, спонукають батьків до активних дій, озброюють їх уміннями, навичками виховання дитини в сім'ї. Складовою частиною педагогічного практикуму може бути обговорення педагогічних ситуацій, анкетування, перегляд матеріалів періодичної (педагогічної) преси, поради щодо читання психолого-педагогічної літератури.

Конференції батьків

Ця форма педагогічної освіти дозволяє розширити, поглибити і закріпити знання з виховання дітей. Конференції можуть бути науково-практичними, теоретичними, читацькими, з обміну досвідом, конференції для матерів, батьків. Тема конференції має бути завжди конкретною й оголошуватися заздалегідь.

Головним завданням батьківської конференції є обмін успішним досвідом сімейного виховання, його поширення й використання. Доцільно проводити конференцію для батьків учнів одного класу чи паралелі. Її проведення супроводжується виставкою педагогічної літератури, дитячих робіт, розповсюдженням буклетів, переглядом фільмів, вистав дитячих театрів, стимулюються виступи батьків і педагогів.

Конференція зазвичай відкривається вступним словом директора школи (якщо це загальношкільна конференція) чи класного керівника (якщо вона класна). Із короткими, заздалегідь підготовленими повідомленнями про свій досвід виховання чи профілактики виступають батьки. Таких повідомлень може бути три-чотири. Потім надається слово всім охочим. Підсумки підбиває модератор конференції. Підсумками роботи конференції можуть бути рекомендації. Ця форма роботи є засобом взаємодопомоги серед батьків, стимулювання батьків до виховання дітей.

Тематика конференцій має бути відповідною до вікових особливостей учнів. Для батьків молодших школярів це можуть бути:

- Права дітей. Декларація прав дитини»;
- Здоровий спосіб життя — здорова сім'я.

Для батьків учнів середніх класів:

- Механізми захисту прав дитини в Україні;
- Любов та сім'я.

Темою конференції може бути «Профілактика жорстокого поводження з дітьми в сім'ї», де буде розглянуто, зокрема, такі питання:

- права та обов'язки батьків щодо дітей;
- завдання і правила родинного виховання;
- конструктивне спілкування батьків і дітей;
- можливі наслідки жорстокого поводження з дітьми, насильства в сім'ї;
- основні принципи законодавства щодо захисту дітей від жорстокого поводження;
- гідний рівень життя дітей тощо.

Ефективною формою просвіти батьків є *читацькі конференції*, на яких обговорюються літературні новинки, рекомендації для читання батьками певних книжок, виникають дискусії стосовно уточнення розуміння окремих питань, які цікавлять присутніх. Для активізації аудиторії питання обговорення повідомляють батькам заздалегідь. До їх переліку і змісту входять не лише ті питання, що стосуються змісту книги, а й такі, що стосуються життя класу чи окремих випадків із життя школи, дотичні до контексту книги тощо.

Зустрічі за «круглим столом»

Мета їх проведення — виробити спільні дії вчителів, батьків, узгодити чи визначити свої позиції, порадитись. Такі зустрічі дозволяють розширити виховний кругозір не тільки батьків, а й самих учителів. Вони розвивають педагогічне мислення, почуття приналежності до спільного пошуку правильних шляхів, форм і методів виховання. Упродовж навчального року варто влаштовувати одну-дві такі зустрічі. Запрошуються батьки дітей із паралельних класів або певного вікового періоду, педагоги, фахівці різних галузей. На обговорення виносяться актуальні теми, наприклад: «Учитель і сім'я — етика стосунків», «Як і чому нас вчать діти», «Підлітки: шляхи дорослішання», «Наші діти на порозі кохання».

Демонстрація фільмів на педагогічну тематику

Образна форма цього методу дозволяє глибоко розкрити сутність педагогічної проблеми або теми, яку необхідно розглянути. Сильні боки методу — наочність, емоційність. Проблеми можуть виникнути з пошуком обладнання для демонстрації. Якщо в класі (чи закладі) немає необхідних технічних засобів, то варто заздалегідь домовитися з батьками про допомогу (це може бути одним із педагогічних доручень).

ФОРМИ НАВЧАННЯ БАТЬКІВ, ЗУМОВЛЕНІ СЬОГОДЕННЯМ

Як бачимо, є багато форм і методів навчання батьків, що випробували випробування часом, але нам хотілося б привернути увагу до відносно нових або оновлених, доволі ефективних, які з різних причин ще не набули широкого розповсюдження.

Тренінги

Однією з ефективних форм є *тренінгова форма навчання батьків*. Вона розкриває їхню здатність до пошуку нових знань, рефлексії, набуття нового досвіду. Тренінг — це можливість ефективної взаємодії класного керівника і батьків, продуктивна форма їхнього спілкування.

Тренінгова форма навчання базується на партисипаторному підході — тобто на методиці участі. Це означає, що всі батьки є активними учасниками процесу навчання, тому всі учасники можуть поділитися й обмінятися між собою інформацією, знаннями і проблемами, а також разом віднайти оптимальне рішення.

Батьківські тренінги — активна форма навчання батьків, які усвідомлюють наявні родинні проблеми, прагнуть змінити стиль взаємодії зі своєю дитиною, зробити його більш відкритим та викликати довіру, розуміння необхідності набуття нових знань і вмінь у її вихованні. Доцільним при цьому вбачається участь обох батьків у тренінгу. Мета тренінгових занять полягає у формуванні у батьків особистісних новоутворень, покликаних забезпечити належну реалізацію виховної функції як важливого чинника соціального розвитку дітей та учнівської молоді.

Тренінгові заняття передбачають розв'язання сукупності таких завдань:

- виявлення й опрацювання проблем, які виникають у процесі виховання дітей;
- розширення наявного у батьків досвіду побудови внутрішньо-сімейних взаємин із дітьми на основі прийняття нових моделей поведінки;
- формування прагнення до підвищення педагогічної культури через соціальну просвіту й самоосвіту.

Алгоритм організації навчання батьків на основі тренінгу

1. Діагностика проблеми: визначення кола питань (проблем), які є важливими для роботи з батьками.

2. Підбір теми тренінгу, розробка тренінгового заняття.

3. Реалізація тренінг-програми у формі міні-лекцій, практичних вправ, диспутів, рольових (ділових) ігор, розгляду ситуацій, обговорення проблем у групах тощо.

Хід тренінгу

Перший етап:

1. Привітання, знайомство батьків, створення комфортної психологічної установки.
2. Складання разом із батьками правил поведінки під час занять, їх фіксація у письмовій формі.
3. Мотивація батьків: визначення бажаного кінцевого результату, участь кожного з батьків у занятті.
4. Повідомлення теми (проблеми) заняття, коротке ознайомлення із технологією його проведення.

Другий етап — реалізація: вирішення проблеми заняття в ході мозкового штурму, дебатів, рольової гри тощо.

Третій етап:

1. Підбиття підсумків, вироблення єдиного (колективного) рішення щодо шляхів розв'язання проблем.
2. Визначення рівня досягнення кожним учасником поставленої на початку заняття мети участі в тренінгу.
3. Завершення заняття, побажання батькам на майбутнє.

Кейс-технологія

Потужний потенціал ефективності у навчанні батьків має *кейс-технологія*, метою та завданнями якої є:

- формування у батьків навичок продуктивної взаємодії з дітьми.
- формування здатностей, компетенцій, необхідних для толерантного спілкування з дітьми.

Формою роботи за кейс-технологією також є тренінг.

Алгоритм технології проведення тренінгу включає чотири етапи.

На першому етапі педагог об'єднує батьків у мікрогрупи (по 4–5 осіб), кожна з яких отримує для аналізу конкретну ситуацію взаємодії з дитиною. У змісті усіх ситуацій може бути представлена єдина проблема виховання дітей у сім'ї. Після ознайомлення з кейсом батьки ставлять педагогу запитання на уточнення ситуації чи отримання додаткової інформації.

На другому етапі проводиться груповий аналіз отриманих ситуацій. Батьки спільно виявляють проблему, виробляють оптимальне рішення, готуються до презентації у великому колі.

На третьому етапі відбуваються презентації варіантів розв'язання кейсових проблем. Кожна група батьків представляє свій варіант вирішення ситуації та його обґрунтування, відповідає на запитання педагога й аудиторії. Потім проводиться загальне обговорення усіх представлених групами варіантів.

На етапі підбиття підсумків педагог організовує рефлексію батьками своєї діяльності щодо аналізу ситуації, а також представляє загальний аналіз процесу і результатів діяльності тренінгової групи загалом.

Технологія «Відкритий простір»

Розвитку педагогічної компетентності батьків сприяє також сучасна технологія «Відкритий простір».

Вона допомагає батькам розкрити сили для співпраці, взаємодії, творчості та натхнення, необхідних для вирішення нагальних проблем. У межах цієї технології всі працюють над тими завданнями, які їм цікаві, і ухвалюють рішення, за які вони готові нести відповідальність.

Особливість і унікальність цієї технології полягає в тому, що батьки (під керівництвом фасилітатора — класного керівника) формують план роботи та пропонують питання для обговорення, самі проводять робочі групи й підбивають підсумки. Кожен може бути головним режисером та провідним учасником і має можливість висловлювати думки, організовувати роботу груп чи просто спостерігати за дискусіями.

Технологія «відкритого простору» (ВП) має низку особливостей:

- ВП проводиться з метою вирішення конкретних проблем;
- теми пропонують для розгляду безпосередньо самі учасники, вони не є запланованими заздалегідь;
- кількість тем для обговорення не є обмеженою і залежить лише від бажання учасників;
- кожна запропонована проблема збирає навколо себе групу батьків, які готові вирішувати її у майбутньому;
- після завершення заходу учасники оформлюють звіт із результатами роботи і переліком запланованих подальших дій.

Отже, можемо стверджувати, що належним чином організована робота класного керівника з батьками сприяє поліпшенню умов навчання, виховання і розвитку учнів і допомагає створити превентивне виховне середовище, сприятливе для розвитку дитини. ■